

УДК 502.7

В. С. Олійник – народний депутат України;
Н. В. Попова – помічник депутата;
Й. В. Гриб – доктор біологічних наук, професор Інституту гідробіології НАН України;
Д. Й. Войтишина – пошукач Національного університету водного господарства і природокористування

Охорона заповідних природних територій Шацького поозір'я – в ефективній законодавчій базі

*Роботу виконано в Інституті гідробіології
НАН України*

Розглянуто пропозиції щодо внесення змін у «Загальні положення» і «Режим та охорона державних НПП» у «Положення про державні національні парки».

Ключові слова: заповідність, басейни озер, законодавча база, фінансування, охорона.

Олійник В. С., Попова Н. В., Гриб Й. В., Войтишина Д. Й. Охрана заповедных природных территорий Шацкого поозерья – в эффективной законодательной базе. Рассмотрено предложение по внесению изменений в «Общие положения» и «Режим и охрана государственных национальных природных парков» в «Положение о государственных национальных парках».

Ключевые слова: заповедность, бассейны озер, законодательная база, финансирование, охрана.

Oliynyk V. S., Popova N. V., Gryb Yo. V., Voytyshyna D. Yo. Protection of the Protected Natural Territories of the Shatsk Lake Area – in the Effective Legislative Base. Propositions are considered on making an amendment into chapters «General provisions» and «Regime and protection of state national natural parks» of the guidance «Regulation on state national natural parks».

Key words: reservation, lake basins, legislative base, financing, protection.

Постановка наукової проблеми та її значення. Видатний дослідник Західного Полісся України академік П. А. Тутковський указував на польодовикове походження Прип'ятсько-Західно-Бузького поозір'я та його смертність в історичному відрізку часу. Однак господарська трансформація території парку та підсистем басейнів річок і озер спричинила прискорення старіння макроекосистеми на цілий порядок [5, 6].

Міжнародна спільнота через унікальність території цього озерного краю включила його в список особливо охоронюваних природних об'єктів (ЮНЕСКО).

Метою роботи було внесення змін і доповнень в «Положення про державні національні парки» для попередження подальшої деградації та регламентації господарського використання прилягаючих територій та території самого Шацького НПП.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Шацьке поозір'я з прилеглими територіями межиріччя рр. Зах. Буг та Прип'ять знаходиться під загрозою зростання антропогенного впливу на фоні природного старіння озер та кліматичних змін.

До такого сумарного впливу можна віднести:

- наслідки меліоративного осушення боліт та перезволожених територій у басейнах озер та малих річок (займають до 40 % території ШНПП);
- інтенсивна рекреація, туризм (що не може йти за інтенсивністю порівняно з Південним берегом Криму, оскільки інтенсивність очищення моря та озер істотно відрізняються);
- парниковий ефект та явища транспірації з зарослих очеретом територій та мілководь (нагрівання відкритої поверхні торфів до +60 °C і вище);
- зниження рівня водного дзеркала озер під час літньої межени;
- добування торфосапелів (озерних мулів) у трьох озерах, а також перспективна розробка добування його у 50 озерах регіону без детального вивчення впливу на довкілля;
- залягання покладів поліметалічних руд та зросла загроза їхньої розробки, геологічна розвідка їх, окунтування родовища свердловинами без тампонажу;

- депресія рівня підземних вод, пов'язаних із живленням озер, особливо на кордоні з Білоруссю при добуванні крейди (Хотиславський кар'єр крейди, друга черга) [4];
- емерджентні (непередбачувані) наслідки господарської діяльності у басейнах озер – вигорання переосушених торф'яників, вітроповал всохлих дерев, повторне заболочування, зникнення чутливих видів флори і фауни, збіднення рибних запасів тощо.

Серед природних чинників впливу слід віднести розвиток фото синтезувальних повітряно-водних рослин та мікроводоростей, тепловий ефект на фоні порушення гідрологічного режиму, евтрофікація, замулення тощо.

Одним із заходів зі збереження природи поозір'я є їхня заповідність, тобто максимальна ізоляція від зовнішніх впливів, щоб залишити природні території у стані спокою та саморозвитку.

Однак Україна не настільки багата, щоб дозволити ізолювати збережені природні локалітети, активізуючи при цьому явища старіння. Завдання заповідних природних територій – у відтворенні збереженого у них різноманіття флори й фауни, її розповсюдження гідроекологічними коридорами за їхні межі, відтворення природи краю [3].

Формування територій національних парків не повинно слугувати причиною зникнення вразливих видів флори і фауни, або порушення співвідношення «хижак–жертва». Розширена рекреація, туризм, не забезпечена екологічною прийнятною ємністю та санітарно-гігієнічними умовами – побутовими впливами, шумами, механічним навантаженням на водне середовище й ґрунти, посилена інтенсивним використанням дарів природи, браконьєрство ведуть до розбалансування екологічної ситуації. Так в акваторії оз. Білого зникають птахи, розвиваються масово кровосисні мошки, порушена мікориза прикореневої системи дерев у прилеглих лісових масивах.

Особливо небезпечним є проведення тут масштабних робіт, пов'язаних зі зниженням рівня ґрунтових вод або інтенсивне використання підземних (поглиблення магістральних каналів осушувальних систем, геологічна розвідка, відкачування води з озер при добуванні сапропелю навіть на прилеглих територіях – адже це один басейн!), що веде до повного знищення фауни заболочених територій.

Будь-яке тривале зниження рівня водного дзеркала озер, що входять в НПП, веде до прискорення їхнього старіння та деградації екосистеми [2].

У зв'язку з прийняттям принципу басейнового підходу до водних об'єктів, прийнятих країнами ОБСЄ при оцінці екологічної ситуації, основним критерієм обґрунтованості заповідання непорушених або частково порушених територій повинен бути водний.

Відповідно, потрібно внести зміни в редакцію чинного законодавства з охорони національних парків у розділах «Загальні положення» та «Режим та охорона державних НПП» [1].

Загальні положення

I. Державні природні національні парки створюються для збереження і відтворення природних комплексів, що мають особливу ландшафтну, екологічну, естетичну та історичну цінність через сприятливе поєднання непорушених лісових, водно-болотних, флористичних комплексів для використання їх з пізнавальною науково-просвітницькою, рекреаційною і туристичною метою та відтворення природи краю.

II. Завдання державних природних національних парків:

п. 10. На державні природні національні парки покладаються виконання таких завдань:

а) збереження цінних лісових масивів, водно-болотних угідь, флори і фауни, ландшафтних комплексів, об'єктів неживої природи, озер та річкових басейнів, запасів підземних вод як складової частини природи краю і планети, гідроекологічних коридорів міграції речовини та енергії, що беруть участь у відтворенні природи прилеглих порушених господарською діяльністю територій та слугують відповідно з екологічною ємністю в наукових, екологічно-освітніх та рекреаційних цілях;

б) формування екологічної рівноваги у басейнах річок та озер, відповідних санітарно-гігієнічних та побутових вимог для туризму, відпочинку, ознайомлення з природою НПП та краю;

в) регламентація рекреаційного навантаження на території НПП відповідно до маси відпочивальників та рівня самоочисної здатності довкілля;

г) для відтворення природи краю, біорізноманіття флори і фауни, продуктивності біоти створювати на території НПП мережу суворого заповідного режиму природокористування на частині збережених лісових масивів, боліт, акваторій річок та озер або їхніх басейнів.

III. Режим та охорона державних природних національних парків:

п. 12. На територіях (акваторіях), переданих у користування державних НПП, забороняється не пов'язане з діяльністю НПП (крім підпунктів, згаданих у Положенні):

а) ведення геологічних пошукових робіт, добування корисних копалин, порушення ґрунтів, виходів мінералів, гірських порід та усього комплексу інших видів господарської діяльності, відкачування води з озер, що може вплинути на зниження рівня поверхневих, ґрунтових та підземних вод та деградацію довкілля;

б) скидання в річково-озерну мережу нестабілізованих дренажних, ґрунтових і підземних вод, що впливає на гідрохімічний режим, кормову базу, аборигенну іхтіофауну, порушує водний баланс;

в) приватизувати окремі ділянки НПП для будівництва та господарської діяльності, а також вести будівництво у прибережних смугах озер.

Додатково до п. 12 внести:

На осушених землях, що знаходяться на території НПП та басейнах озер та прилеглих до них у зоні впливу осушувальних меліорацій, забороняється повторне поглиблення магістральних каналів осушувальних систем (пов'язане з деструкцією осушених торф'яників та зниженням денної поверхні ґрунтів та їхнім повторним заболочуванням), що веде до розширення впливу зони осушення та зниження рівня ґрунтових вод поза зоною осушення, обміління озер, порушення кореневого живлення дерев та рослин; одноразово дозволяється повторне заболочування, заліснення деградованих територій, залуговування, створення рибоводних господарств, вирощування дикоростучих ягідників – журавлини, лохини, чорниці тощо.

У зв'язку з природним та антропогенно спричиненим прискореним обмілінням озер дозволяється добування сапропелю після розробки ОВНД (оцінки впливу на довкілля) та узгоджених компенсаційних заходів не тільки на території парку, але й взаємопов'язаній гідрографічній мережі на основі басейнового принципу та отриманих лімітів добування сапропелю як сировини стратегічного значення) [2].

У випадку, коли загроза деградації довкілля виникає через господарську діяльність на прикордонних територіях, приймати заходи до припинення такої діяльності з залученням компетентних державних органів та відшкодування нанесених збитків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Кризова ситуація в екосистемі Шацького поозір'я формується за впливу комплексу чинників, переважно антропогенних і хитка рівновага може обрушитися раптово, і у сфері видового різноманіття і продуктивності флори і фауни, і у виникненні бактеріальних, вірусних інфекцій та гельмінтозів, небезпечних для людини.

Формування ноосфери – біосфери, перетвореної розумовою діяльністю людини, у регіоні йде не за рахунок збагачення, відновлення та реабілітації природи краю, а за рахунок накопичених природних ресурсів, ліміти яких обмежені – ґрунтів, води, флори і фауни, геологічних покладів.

За зміни кліматичних умов та зміни магнітних полюсів планети, середня температура Землі зросте на +2 °С. Із ростом чисельності населення до 9,3 млрд чоловік до 2050 р. та 12 млрд до кінця століття, буде спостерігатися дефіцит води, продуктів харчування, не кажучи про дари природи. Зміниться клімат, і в цьому ракурсі збереження ШНПП та і всього поозір'я є неоцінним, в першу чергу, як резерв питної води, постачальник кисню, природна пізнавальна та відтворювальна лабораторія.

Вирішення питання охорони і збереження цього природного краю багато в чому залежатиме від чинного законодавства, внесених до нього змін та його суворого дотримання.

Список використаної літератури

1. Положення про державні національні природні парки. Мінекології України.

2. Войтишина Д. Й. Екоекономіка заповідних водних територій / Д. Й. Войтишина // Современные проблемы гидробиологии. Пути и методы решений : материалы III Междунар. науч. конф. – Херсон, 2012. – С. 34–38.
3. Гриб Й. В. Шацький природний національний парк – екологічні завдання і реальність / Й. В. Гриб, Д. Й. Войтишина // Стан і біорізноманіття системи ШНПП : матеріали наук. конф. (Львів, 11–14 верес. 2008 р.). – 2008.
4. Гриб Й. В. Хотиславський кар'єр крейди й Шацький НПП – екологічні та економічні проблеми та ризику / Й. В. Гриб, Д. Й. Войтишина // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту. ім. Лесі Українки. – 2010. – № 17. – С. 31–34.
5. Тутковский П. А. Краткий гидрографический очерк Центрального и Южного Полесья / П. А. Тутковский. – Житомир, 1910. – С. 28–129.
6. Тутковский П. А. Послетретичные озера в Северной полосе Волынской губернии / П. А. Тутковский // Труды общества исследователей Волыни. – Житомир, 1912. – Т. 10.

Статтю подано до редколегії
19.09.2012 р.